

Lidia Ostałowska
Cikán je Cikán

Jaroslava Jiskrová – Máj / Dokořán

Lidia Ostałowska **Cikán je Cikán**

Copyright © Lidia Ostałowska, 2012. All rights reserved.
Published by arrangement with Wydawnictwo Czarne, Poland.
Translation © Lucie Zakopalová, 2016

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí být rozmnožována a rozšiřována jakýmkoli způsobem bez předchozího písemného svolení nakladatele.

Druhé vydání v českém jazyce (první elektronické).
Z polského originálu *Cygan to Cygan* přeložila Lucie Zakopalová.
Odpovědná redaktorka Tereza Lišková.
Grafická úprava a obálka Miloš Jirsa.
Sazba a konverze do elektronické verze Michal Puhač.
Vydala v roce 2016 nakladatelství Jaroslava Jiskrová – Máj,
Štichova 580/25, 149 00 Praha 4, jiskrovajaroslava@gmail.com,
a nakladatelství Dokořán, s. r. o., Holečkova 9, Praha 5,
dokoran@dokoran.cz, www.dokoran.cz.
92. publikace, 44. elektronická (Jaroslava Jiskrová – Máj)
828. publikace, 226. elektronická (Dokořán)

ISBN 978-80-86643-90-8 (Jaroslava Jiskrová – Máj)
ISBN 978-80-7363-784-2 (Dokořán)

Lidia Ostałowska

Cikán je Cikán

Nakladatelství Dokořán
Jaroslava Jiskrová – Máj

*Za pouť světem Romů
děkuji Romkovi Kwiatkowskiému
z Osvětimi*

Obsah

Limalo hledá pravé Cikány	7
Prostěradlo	27
V černé soutěsce	29
Kachny	53
Samotka	55
Afšvic	77
Ederlezi	79
Obyčejný prášek	99
Spánek do oběda a zábava do rána	101
Slepice	119
Romská země Její královské Milosti	121
Kůň	135
Závěť Cikána Feluše	137
Postskriptum o Aboridžincích	163
Bibliografie	171
Poznámka překladatelky	173

Limalo hledá pravé Cikány

Polský Rom Limalo jede do Rumunska. Chce spatřit vesničky Transylvánské vysočiny a sestoupit až na dno romské bídy. Snad právě v této krajině hladu tepe život, po němž se mu stýská. Tady třeba ještě Cikán miluje Cikána. Limalo se vydává do Sibině. Tam žije cikánský král Ion Cioabă. Je to oblíbenec rumunského prezidenta. U vídeňských zlatníků si král objednal kilogramovou korunu a pak se vydal na cestu po světových metropolích. Přijala ho dokonce i anglická královna.

„Naplivu mu do ksichtu,“ slibuje Limalo.

Cikán je Cikán. Maďarský učitel, moldavský pastevec, filozof ze Slovenska nebo krejčí z Čech – všichni jsou bratři. To si aspoň myslí Limalo. Chce, aby v této rodině bylo místo i pro žebráka. Vyráží na cestu a po návratu chce říct: „Rumunští Cikáni jsou chudí, ale poctiví. Byl jsem tam.“

V Comăna de Jos žijí Romové na okraji vesnice. Od zastávky musíte jít kolem plotů, které patří gadžům, tedy cizím. Jejich domy jsou zelené nebo žluté, natřené před dlouhou dobou. Rolety stažené. Blíž u hráze stojí romské domy. Poznáte je podle stop na omítce, metr nad zemí. Nahromaděná voda je každý rok zaplavuje. Donedávna byly menší než rumunské. Ale teď k nim přistavili nové pokoje, okna jsou zatlučená trámy. Romové tu nejsou. Odjeli do Polska žebrat. Zbylo tu jen pár rodin. Na posledním dvorku před hrází stojí židle. Na ní polštářek, aby se lépe sedělo. Na polštářku si hoví Limalo.

Limalo patří k romskému kmenu Kalderašů, kotlářů. Pocházejí z rumunského Valašska a Moldávie. Bojaři je tam prodávali jako otroky. Rumunské slovo *robi*, tedy otrok, tam dodnes znamená Rom. V polovině devatenáctého století bylo zrušeno otroctví. Zanedlouho se hordy propuštěných Romů vydaly na západ a sever. Nejdříve se objevili v Haliči, potom v dalších částech Polska. A mnoho jich tu zůstalo. Mezi ně patřili i předci Limalova otce.

Limalo má u Varšavy vilu s věžičkou, rodinu a svůj byznys. Před několika dny si sedl do vlaku. Pak se trmácel autobusy, aby se usadil na polštář v Comăna de Jos. Tady vyrostla jeho matka.

„Maminka do smrti nosila červenou sukni.“

Limalo se narodil chvíli po válce. Žil v táboře, chodil s matkou po vesnicích žebrať a věštit. Po nějaké době už na ně sedláci pouštěli psi (dodnes má jizvy na zadku), ale většinou nějaké drobné sehnali. Matka mu pak koupila papír a tužky.

„Učila mě číst a psát rumunsky. Vyprávěla mi, jak žijí tamější Cikáni.“

Svoji rodnou vesnici už nikdy nespátřila. Když v šedesátých letech gadžové v celé střední a východní Evropě zakázali Romům kočovat, zastavili se Limalovi prarodiče několik desítek kilometrů od Comăny. Limalo je s matkou navštívil. Byl ještě hodně mladý. Poznal Sofii a tak se zamiloval, že v Polsku kradl, jen aby do Transylvánie vozil prstýnky. Tyhle hlouposti si odseděl a teď nekrade. Sofii si vzal vzdálený příbuzný a Limalo začal obchodovat s koberci. Pomohla mu sestra z Německa. Oženil se a už má vnučku.

Před třemi lety u Limalovy vily zazvonil mladý rumunský žebrák. Šišlal:

„Pošilá mě Sofie, moje máma, jsem Danecek.“

Limalo podle romského zvyku políbil Danečka na ústa, nakrmil ho, dal mu napít a oblékl ho. Našel mu práci načerno.

Po Danečkovi přišli další Romové z Rumunska a pak další. Prosili, aby je na pár nocí nechal u sebe. Limalo nařídil ženě,

aby jim ustlala a nosila jídlo z lednice. Musela připravit to nejlepší. V jeho domě každý žebrák uléhal do bílého, naškrobeného povlečení. Občas jich takhle u něj spalo několik desítek. Musela kvůli nim běhat do lékárny a do koupelny vodit zavšivené děti. On je stříhal. Ženě vysvětloval:

„Rumunští Cikáni nemůžou za to, že sedí na chodníku a ponížují se. To zavinil zlý osud.“

Žena se od něj odstěhovala před rokem.

Limalo cestou do Transylvánie opakuje:

„Jsou chudí, ale poctiví. Neměli byste mlčet o tom, co tam uvidíte.“

Dvorek bez trávy v Comăna de Jos, polštář. Limalo sedí u svátečně prostřeného stolu. Proti němu muži: Truli, Goca a Calo. A ženy: Marcella, Tereza a Eva – rozdmýchávají oheň v ohništi, vaří a pak stojí u popraskané žluté stěny.

Jako první odjel do Polska Truli. Hned po revoluci v prosinci 1989. Vůbec tam neměl namířeno, chtěl do Německa. A pořád chce.

„Kdyby mi teď konc dali vízum, tak opustím tenhle stůl v Comăni, klobásu i vodku.“

Zkoušel přejít přes zelenou hranici, jenže mu to nevyšlo. Ale přesvědčil se, že v Polsku si člověk může vydělat. Dal echo sousedům z Comăni.

Jeli autobusem, protože je to levnější. Bez koruny, bez znalosti jazyka. Dostali se do větších měst. V zimě spali na nádraží, v létě kolem nádraží, na trávníku. Policie je tloukla, skini mlátili, opilci se do nich naváželi a vyháněla je nádražní ostraha. Našli si bezpečnější místa na smetištích, pod mostem. Tam podle starého cikánského zvyku stavěli chatrče a bydleli jako prapředci. Vyhrabali si díru v zemi a z větví z křoví u řeky nebo parků nad ní vztyčili konstrukci. Jejich předci chatrč zateplili látkou, kterou z ovčí příze dokáží utkat rumunští gadžové, nebo ji olepili hlínou smísenou s koňským trusem. Teď musela stačit lepenka, krabice od mandarinek, papundekl a kusy dřevotřísky.

Kalderaši, kteří nezapomněli své kotlářské řemeslo, hledali na smetištích kanystry od benzínu. Z každého dokázali udělat dvoje kamínka. Už měli polské domy, často ani ne o moc horší než ty rumunské. Bydleli v nich několik měsíců. Ráno chodili do práce. Šli po skupinkách a nesli rekvizity: děti u prsu, berle, bílé hole a tmavé brýle. Vraceli se za setmění ověšení taškami. Bylo v nich oblečení, staré boty, nahnílé banány a rozbité hračky. A také lopaty, násady, kanystry, svaté obrázky, prodřené koberce a hadříky na stužky.

Hodně z těch polských darů je teď v Comăni.

Po několika letech celníci v Medyce začali dělat problémy – posílali pryč rodiny s dětmi nezapsanými do pasů.

Marcella, žena Trulliho: „Učila jsem dcery, aby se mnou říkaly: ‚Jsem hladová‘, ‚Paní dobrá‘ a ‚Paní, dejte‘ a hladily nohu nebo ruku. Přinášejí mi deset marek denně.“

Truli: „Za Ceaușesca jsme makali v kolchozech a továrnách. Tady v okolí je cementárna, cihelna a papírna. Po revoluci, když se všechno zprivatizovalo, nás vyhodili. Ani půdu nemáme, necháváme se najímat od gadžů.“

Marcella: „Vím, že děti v Polsku trpí. Ale vydělávají na sebe i dospělé. Proto tu chodí oblečené, mají co jíst, spí na posteli a někteří rodiče si mohou dovolit i televizi.“

Když tedy celníci v Medyce požadovali úplatek (sto marek na dítě), Romové zaplatili. Měli marky, šकुdlili peníze na opravu domů, které zaplavovala voda, a na cihly. Rozhodli se, že zůstanou v Polsku déle. Zůstávali ti z Comăna de Jos i jiných vesnic. Ovládli náměstí a ulice, schodiště a schody kostelů, bazary a benzinky. ‚Paní dobrá‘ a ‚Paní, dejte‘. Polští gadžové o nich nic nevěděli. Jak žijí tady a jak tam? Přepadají? Kradou? Šíří nějaké choroby? Nevěděli, co by měli cítit ani při pohledu na jejich špinavé děti a matky třesoucí se v hadrech, klečící na chodníku. Vztek? Znechucení? Triumf? Strach? Ale věděli, že je nutné něco s tou armádou udělat. Každý rok ko-

čovalo v Polsku dvě stě tisíc rumunských Romů. Každému při příjezdu nařizovali ukázat pět set marek. Těm, kteří zůstali déle, razítkovali pasy.

Romové jejich razítkům říkají *ferbuto* – zákaz vjezdu na rok. Calo, Terezin muž: „Rumuni mají soukromé autobusy. Naberou zboží i nás. Přijedou do Braszowa nebo se potkáme ve vesnici. Řidiči si počítají padesát marek na osobu, ale znají pohraničnický. A *ferbuto* pak neplatí.“

Calo staví dům. Za čtyři roky se svou rodinou nažebbral dvanáct tisíc marek.

„Kdysi jsme byli chudí, dnes každý žije z peněz a pro peníze.“

Strop mu dělá tesař-gadža. Právě přišel na oběd a Limalo mu nalévá vodku.

„Nico, řekni, proč Rumuni nemají rádi Cikány?“

Nicolae: „Protože jezdí za žebrotou, a my nic, nemáme ani vindru.“

Calo: „Nestěžuj si. Máš dvacet arů půdy a náradí. Platím ti za střechu.“

Nicolae: „Připadá ti, že se mám tak dobře? Klidně bych si nechal narůst vousy, nasadil si cikánský klobouk a jel. Ale s kým?“

„Vezmu tě s sebou,“ říká Calo.

Nicolae se vymlouvá, že je starý.

Gica je jiný. Třicetiletý, s maturitou, Rumun. Bez plnovousu, ale s kloboukem.

Když si Gica všiml, že Romové přivážejí do Comăna de Jos pěkné peníze, poradil se se ženou a nechal práce v cementárně. Odjel do Tarnova. Pět dní nepil, nejedl a nekouřil. Šestý den potkal známé z Comăny. Romové ho naučili řemeslo. Například: aby člověk získal cigaretu, musí si dát prsty k puse a říct: „Cigar, cigar.“ Za rok Gica rozšířil svoji lepenici a přivezl ženu i děti. Uplynul další rok. Gica si koupil starší dacia a při té příležitosti řidičský průkaz u Limalova známého.

Gicova žena polsky:

„Varšava, Zabří, Katovic, Tarnovo, Krakovo, Tarnovské hory...
Achoj! Na sdraví!“

Limalo sedí na svém polštářku a zapíjí kuře šampaňským. Sleduje, jak jde život. Kolem děti, umolousané, nahé a s nudlemi do pasu. Musel vypadat stejně – *limalo* znamená v romštině usmrkanec. Děti po dvoře táhnou starý vůz. Vedle nich ženy příkládají do ohně. Ale představoval si to jinak. Proč už si do vlasů nezaplétají stužky? Nosí několik sukni, proč ne červené, kalderašské? Když se na Evinu sukni podíváte proti světlu, jsou vidět nohy. To je hezké, ale nemá to tak být, protože ženy jsou od pasu dolů nečisté. Alespoň že nosí šátky, které chrání před nečistotou jejich těla, že dohlízejí na to, aby byly zvláštní misky pro ně, pro muže, a jiné na mytí nohou a obličejů, na praní a proplachování masa a fazolí. Limalovi bratřenci zvedají sklenky, nalévá Gica. Ten gadža už tu sedí trochu dlouho. Je dobré žít ve vzájemné shodě, ale Cikán musí být Cikán. Konečně jsou sami. Bratřenci se ptají na zprávy. Rodiny se rozdělily – matka v Rumunsku, otec na cestě a dítě v Polsku. Těm v Polsku Limalo zařizuje spaní na dělnických ubytovnách a kontakty na bazarech, aby žili jako lidé a místo žebroty vydělávali. Jezdí s nimi po lékářích, úřadech a do autobazarů, chrání je před vysídlením a vytahuje z vězení. Za poslední tři roky z vězení dostal několik desítek lidí zadržených za krádeže a potyčky.

Vypráví bratřencům, co se komu v Polsku přihodilo. To je „cikánská pošta“, místo dopisů, telegramů a telefonů. Informuje, jak se daří kalderašským rodům. Jak se mají Čurarové? Žijí u Štětína. Cerharové? Byli ve Varšavě, ale museli se odstěhovat do Slezska, protože je vyhnali Piculeštiové. Buburozové? Jako vždycky něco vymýšlejí, teď se chtějí zapojit do pašování z Ruska. Jak se lidem daří tady, v Comăně?

Špatně, Limalo. Ke strýčkovi Gocovi přišli čtyři Buburozové s noži. Řekli, že je to *romano kris* – „cikánský soud“. Protože

Goca se právě vrátil z žebroty. Vytáhli na něj starou záležitost, že prý kdysi při prodeji koně Gocův otec podvedl Cikána. Nařídili mu, aby křivdu napravil a vzali mu pět set marek. Belan na trhu ve Fägärași potkal Buburozu z Bukurešti. Choval se jako frajírek, neskutečně si honil triko! Říkal, že se nikoho nebojí, protože je v organizované rumunské mafii. Limalo, oni okrádají nejen gadže. Přijdou i za Cikány!

A jak se má Sofie?

Sám vidíš, Daneček se vrátil z Polska a poslala ho sem. Sedí v Comăně tři měsíce, schovává se před armádou. Všichni víme, že by to na vojně nezvládl. Sofie by chtěla, abys ho vzal do Polska.

Ráno. V posledním domě před přehradou Romové vstali ze svých doupat a postelí. Mají tam trochu tmu kvůli malým oknům. V pološeru vypadá interiér útulně. Koberce zakrývají popraskanou podlahu a praskliny na stěnách. Roztrhanou tapetu zase svatozář katolické Panny Marie. Ženy ze šňůr u stropu sundávají sukně a staví na kávu. Daneček si připravuje svoje nejlepší oblečení. Bílá košile, mokašiny a černé kalhoty. Na kalhotách je díra. Marcella ji zašívá růžovou nití.

Loučení. Strýček Goca dává příbuznému do kapsy dvacet marek, Eva popotahuje, Limalo listuje Danečkovým pasem. Je *ferbuto*.

Na dvoře se zvedá křik.

Limalo později vysvětluje:

„Daneček o tom nic nevěděl. Je jako velké dítě. Skoro neumí číst.“

Když byl Daneček malý, Sofie s ním šla v noci na pole krást zelí. Někdo je nachytl a matka utekla. Daneček tam až do úsvitu ležel v blátě. Od té doby se v noci budí s křikem.

„Je nesmělý. Jiný než ostatní Cikáni.“

Dvorek utichá. Daneček stojí se sklopenou hlavou.

Na co teď Limalo myslí? Určitě je na všechny našťvaný, jako na své staré polské tety, když se spolu dívají na televizi. Tety ni-

čemu nerozumí a všechno jim musí vysvětlovat. Občas nechce. Ony si myslí, že to je z domýšlivosti, a smějí se mu:

„Takhle seš chytřej, jo? Sežral jsi moudrost světa. Sežer moji prdel.“

Nebo je naštvaný na sebe. Proč před těmi Cikány předstíral, že je mocnější, než je? Teď se na něj spoléhají. Má se přiznat k neúspěchu? Nebo vzpomíná na to, jak Daneček zaklepal na jeho dveře, jak mu dal napít a najíst, jak si ho zamiloval.

Limalo řekne pár vět romsky, chlapce obejmje a spolu se vydávají na cestu.

Pro Romy je cesta jako škola. Limalo vychodil osm tříd a pořád se učí: ve vlacích, v autobusech, na zastávkách, v kavárnách, na úřadech i v obchodech. Hovoří. Stává se obchodníkem, novinářem, diplomatem, pracovníkem muzea, pašerákem nebo profesorem. Aby se nenudil a aby se co nejvíce dozvěděl. Občas se ve svých vlastních lžích zamotává a je z toho hádka. To nic není, protože v ní se přece skrývá vzrušení, hněv, riziko a strach. Než se Limalo dostal do Comăna de Jos, učil se. *Țigani* – rumunsky Cikán. Tupec, primitiv, podvodník, smraďoch, idiot, lupič a flákač. Nadávka. Rom je rumunsky *rom*. Je jich tu dva a půl milionu. Osmdesát procent žije v bídě; více než polovina dospělých nemá práci; více než polovina jsou analfabeti; více než polovina dětí nechodí do školy; každé třetí dítě umírá. Romové mají plná občanská práva, svou střední třídu, soukromé rádio, nakladatelství a své zástupce na úřadech a ministerstvech i v parlamentu a padesát sdružení. ROM – zkratka názvu „Romania“ v pase. Byla zavedena před dvěma lety. Rumuni protestovali. Romové taky. Požadovali, aby se slovo „rom“ změnilo na „rrom“. Kdysi se říkalo, že Ceaușescu je Rom. Později se to říkalo o prezidentovi Iliescovi. Tři čtvrtiny Rumunů přiznávají, že Romy nenávidí. Od roku 1989 se odehrálo třicet sedm etnický motivovaných střetů. Zemřelo třináct Romů. Kolik Rumunů přišlo k úhoně – nevíme.

Cesta je škola. Teď se na cestu vydal Daneček. Košile, moka-síny, kalhoty zašité růžovou nití a marky strýčka Gocy, to je všechno, co si vzal. Hlídá si svého mistra. Limalo: „Skoč pro pivo, doběhni pro cigára.“ A Daneček letí a hned je zpátky. Limalo je našťvaný: „Chovám se k němu povýšeně a jemu to vůbec nevadí.“

V Polsku chce Limalo z Danečka udělat chlapa.

Ale nejdřív se tam musí dostat. Jedou do Fägärašu. Banka: počítají peníze, část si vymění na rumunské lei. Pošta: telefonáty. Hned vedle pošty je bazar. Zrovna je otevřeno, před bránou stojí zaprášené dacie a vozy. Mezi normálními koňmi je i jeden, který patří Romovi – má na ohlávce červené ozdoby. Limalo se snaží procpat davem. Jsou vidět barevné košile a červené sukně. Většinou začíná rozhovor takto:

„Buďte zdraví! Z jakého cikánského kmene jste?“

Tyhle pozná podle barev: Kalderaši. Pak se mluví o rodech a hledají společní známí.

Daneček mlčí, Limalo mluví a mluví. Když se rozejdou, vysvětluje: „Znám je z Polska. Tihle Cikáni mi dluží pár marek. Domluvili jsme se, že se potkáme za tři dny.“

Restaurace. Limalo si objednává řízek, Daneček rybu. Ale nepozorný číšník se spletl. Daneček se nejistě dívá na příbory, protože vidličkou a nožem nikdy nejedl, a vybírá si vidličku. S pusou plnou vepřového říká:

„Ta ryba nemá kosti! Je lepší než maso.“

V tak chudých vesnicích, jako je Comăna, se jí dvakrát denně. Ráno hustá kaše z kukuřičné mouky – mămăliga a navečer fazolová polévka. V létě ještě paprika a rajčata, v zimě uzený bůček z prasat zabitých na Vánoce. A občas i slepice.

Ulice ve Fägärašu. Daneček stojí jako příkovaný, ukazuje prstem: „Černoch!“

Hotel. Stříbrné květiny na růžovém pozadí – tapeta nebo malba? Daneček hladí stěny, prohlíží si bílý nábytek a topení,

zkoumá lak na podlaze. Volá na Limala z koupelny a ptá se, co má dělat ve sprše. Limalo mu nařizuje, aby si vypral košili. Daneček ji poslušně drbe, pak vezme podané ramínko a chce košili přehodit přes tyčku, na kterou se věší kalhoty. Limalo ho zlostně opravuje:

„Takhle ne!“

Daneček ramínko otočí a dělá totéž.

Transylvánie: studená rána, hory v mracích a řeky – ženy perou pomocí tlouků, cesty – povozy na dřevěných kolech s kovovými obručemi, vepři a dobytek. Domy z kravského lejna, z kamenů a cihel oplácaných hlínou. Políčka jako zahrádky.

Nová rumunská zkušenost – vlastnictví. Večer pole hlídá občanská hlídka, aby nezmizela ani palice kukuřice.

Romský osud – útěk. Kdysi před vyhnanstvím, šibenicí a hranicí, dnes před hladem. Do Bukurešti, ale to je ještě blízko. K hranicím. Přes Ukrajinu, Maďarsko, Česko, Slovensko a Polsko do Německa. Do Francie a Itálie. Do Skandinávie a Švýcarska. Jako tehdy, po zrušení nevolnictví, i teď hordy rumunských Romů zaplavují Evropu. Padla berlínská zeď, ve Varšavě a v Praze jsou volby, Sovětský svaz neexistuje. Ale oni o tom nic nevědí, třesou se v hadrech na velkoměstských chodnicích. A když pozdvihnou oči, vidí neony.

Limalo: „Ti rumunští Cikáni tu jsou úplně ztracení. Občas vězí až po uši v blátě a právě v tu hodinu, v tu minutu ke mně vztahují ruce. Mám je snad zašlápnout ještě hlouběji? Buď je v tom blátě nechám, nebo je – když můžu – vytáhnou. A ne vždycky za peníze. Pánbůh to všechno vidí.“

V Porumbacu se Limala ptají na cestu do Indie.

Starý Petro: „Můj dědeček i dědeček mého dědečka se narodili v Porumbacu. A tak si mysleli, že jsou odsud. Tuhle vesnici znali, co jim paměť sahala. Kdysi v zimě i v létě bydleli ve stanech. Vyráběli hrnce, kovali koně a chodili na pole s kosou.

Peněz měli dost. S gadži žili jako jedna rodina. A teď gadžové říkají, ať se vrátíme, odkud jsme přišli.“

Romové Porumbac opustili jen jednou, v dvaadvacátém roce. Do stanů přišli četníci a poručili jim, aby se sbalili. Tvrдили jim: „V Besarábii dostane každá rodina půdu a bydlení.“ A tak Romové zapřáhli koně, vzali svoje deky, hrnce, zlaté mince a polštáře, a za tři měsíce se tábor zastavil na louce. Četníci Romům nechali jen to, co měli na sobě. Zakrátko se jejich oblečení změnilo na hadry omotané kolem pasu. Byli na Ukrajině, kterou okupovali Němci – fašistické Rumunsko takhle vyřešilo „cizáckou otázku“. Pracovali v kolchozech, onemocněli tyfem, jedli brukev.

Petro: „Moji bratři a rodiče zemřeli hladem. Rodičům jsem svázal nohy k sobě a táhl je. Nepochoval jsem je moc hluboko.“

Elisabeta: „Mého bratra a jeho ženu zastřelili kvůli dvěma cibulím. Měli malé dírký v zádech, ale velké vpředu. Bratr šest hodin držel své vnitřnosti v rukou. Nepřála bych hadům a štírům, aby zažili to, co já.“

Na Ukrajině zemřelo třicet pět tisíc rumunských Romů. V roce 1944 se jich do Porumbacu vrátila jen hrstka.

Elisabeta: „Rumuni nás nakrmili a oblékli. Podělili se o to, co kdo měl. Občas nám dali i koně. Byli rádi, že jsme zpátky. Za války jsme společně prožívali bídu i strach.“

Trajan: „V obchodech byly jen sušené ryby. A Ceaușescu měl zlatou váhu na maso a zlaté misky.“

V té době žily romské osady jinak. Mladí mlčeli, když mluvili starší, ženy neodporovaly mužům a hladoví dostali lžící mámělgy. Vládcí dodržovali dávná ujednání. V Temešváru, kde začala revoluce, vyšli společně do ulic Maďaři, Rumuni i Romové. Ale to bylo naposledy.

Mašo: „Gadžové nám závidějí poháry.“

Jsou to poháry z nejcennějších kovů. Do Rumunska přišly spolu s Romy, předávají si je po staletí. Nikdo jim je nedokázal

vzít. Na svatbě rodiče ženicha pohár dávají nevěstě. Jako zástavu. Kdyby ji muž opustil, jeho rodina by pohár ztratila.

Gadžové po šesti stoletích Romům doporučují, aby odešli tam, odkud přišli.

Petro: „Kde je ta Indie? Koupíte tam od Cikánů pohár?“

Ze všech žen v Porumbacu je nejpohostinnější jemně se usmívající šilhavá Marie. Zve nás do svého nového domu, otevírá skříň a ukazuje vyrovnané červené stuhy, šátky a sukně. Vytahuje široké kalderašské pásy a vyšíváné mužské košile.

„Zkus si ji,“ pobízí okouzleného Limala.

„Dala bys mi takovou košili?“

Maria vysvětluje, že jsou drahé, a odmítá. Ale ptá se ochotně: „Nedáte si kávu?“

Vydělala si v Polsku. Byla tam se svým mužem Trajanem. Syna nechali u babičky, aby nepřestal chodit do školy. V devíti letech je zasnoubený. Jeho snoubenka vyrůstá v Arpasu, bohaté vesnici nedaleko odsud. Od rodičů dostane věno – deset tisíc marek. Romové z Arpasu žebrať nejezdí. Obchodují s koňmi, dobytkem a půjčují Rumunům peníze na úrok. Je dobré se tam přiznít. Dvouletá Eva – Trajanova sestřenice – je také zasnoubená. Budoucí tchán už má přichystáno šest kilo zlata, stříbrný pohár a deset milionů lei.

Maria nás provází po romském Porumbacu. Tihle už si to dali dohromady, tamti kopou studnu a stavějí kamna. Tady jsou nové stáje a ohrady. A tamhle políčka koupená od gadžů. Limalo usedá a úslužná Maria na lavičku pokládá deku a stojí na prahu domu. Pomalu se scházejí muži. Posvátné „buď šťasten“, pak se určuje rod. Nacházejí společné příbuzné a známé.

Už o Limalovi slyšeli.

Daneček běží pro pivo. Svůj k svému, Kalderaš a Kalderaši.

„Cikánská pošta“: probírá se, kdo utekl od ženy, kdo začal pít, kdo uspořádal svatbu a kdo zemřel. Skandály. O tři vesnice dál Rom Buzea nachytl ženu na záletech. Nechtěl od ní

odejít, ale musel. Je nečistá. Příbuzným by se hnusilo u nich jíst a pít. A Jordahe – z jiné vesnice – měl podezření, že mu žena nasazuje parohy. Chtěl se jí zbavit. A tak ho dal ženě do pusu a ona souhlasila, i když věděla, co jí hrozí. Jordahe to roztroubil a žena zůstala sama. Příbuzní ji občas zvou, ale mají pro ni zvláštní ručník a nádobí. Nádobí myjí venku, aby voda tekla přímo na zem. Chraň Bože, aby se jen kapka dostala do společné nádoby.

Trajan: „A vy, Cikáni v Polsku, líbáte ženský tam dole?“

Mašo: „Slyšel jsem, že se myjete ve stejné vaně a máte patrové domy. Jak se to mohlo stát? U nás se staví nízké, aby ženská nelezla nahoru a chlap nebyl pod ní.“

Trajan: „A u vás se po svatbě větší zakrvácené prostěradlo na plot? U nás už ne. Věříme si. Pokud dívka ještě neměla manžela, tak je to panna.“

Limalo říká, že se chystá ke králi Cioabovi. Romové jeden přes druhého:

„Řekni mu, aby nás Buburozové přestali okrádat. Na ty, co se vracejí z Polska, mají připravené falešné cikánské soudy. Chudáci dávají peníze bohatým.“

Mašo: „Vyhrožují nám, že nesmíme do Polska jezdit žebrot. Aby jim Polsko zůstalo.“

Trajan: „V Sighișoare, Brašově a Făgărași Buburozové hledají postižené děti, bez nohou, a odvážejí si je. Rodičům za to dají pár peněz.“

Limalo: „Vím o tom. Jsou to zločinci. V létě se ukrývají v kolibách a v zimě v dělnických ubytovnách v Łańcutu, Řešově a Tarnově. Ale to já s králem nevyřeším. Pro mě je to pan Cioabă. Proč s ním nepohovoří vaši zástupci, bulibasové?“

Petro, bulibasa v Porumbacu, právě odjel citroënem na *romano kris* – „cikánský soud“. Rada starších rozhoduje o nečistých či rozvodech, řeší majetkové spory a trestá přestupky, kterých se Romové dopouštějí na Romech. Za soudy se platí, a tak si

Petro slušně vydělá. Bez souhlasu krále by bulibasou nebyl. Ale Romové Buburozové jsou také dětmi Iona Cioaby.

Limalo: „Hezky si tu, v Porumbacu, žijete.“

Mašo: „My nekrademe, to je z žebroty.“

Limalo: „Copak jsem nějaký prokurátor? Nehraj si na sva-tého. Když v Polsku uvidíš na stole řetízek, tak se otočíš a ne-vezmeš ho?“

Mašo: „Nevezmu.“

Limalo: „Děláš ze mě hlupáka! Kalderaš nikdy neokrade Kalderaše, ale vy se navzájem okrádáte. Dal jsem jednomu z vás pár marek a zlatý prsten, a sebrali mu to ve vlastní vesnici.“

Mašo: „Lžeš.“

Limalo se dívá na Trajana, který je tu pánem domu. Trajan nereaguje, jeho žena jemně šilhá.

Mašo Limalovi: „Táhni odsud.“

Bar v Porumbacu. Limalo nad sklenkou vodky:

„Oni v hloubi duše nejsou Cikáni, ačkoli se tak oblékají. Hosta nikdo nesmí urazit. Ten Trajan mě prosil o adresu. Protože krade. Kdyby ho chytli, za chvíli by přišel, abych ho vytáhl z vězení. Ale proč se nepřiznal? Proč Cikán lže Cikánovi? Snad se bál, že ho napráskám. Možná jsou u nich práskači. Spolu jedí, pijí, serou na trávu a pak se pomlouvají. Ale práskači jsou přece nečistí, jako ti, co líbají ženu... víte kde.“

Porumbačtí Romové Limala neobalamutí. Zná jejich zloděj-ské řemeslo. Ženská koupí sáček brambor, dá pokladní dva mi-liony a pak dělá čachry machry při vracení peněz a křičí:

„Je to o pět set míň! Vy mě chcete okrást!“

Chlapi stojí s autem s falešnými poznávacími značkami u frekventované silnice a zvedají kapotu. Zastaví gadža, vysvět-lují mu, že potřebují pomoc. Chybí jim peníze na opravu, a tak mu nabízejí zlatý prsten. A ve skutečnosti je to měď.

Limalo: „My Cikáni se v Polsku snažíme žít poctivě. Platíme daně, obchodujeme s bundami nebo botami. Máme známé do-

davatele na tržištích, občas nám dávají zboží na dobré slovo. A teď nechťjí. Říkají: Cikán je Cikán, okradli mě ti vaši Rumuni.“

Jde k baru. Vtom se polsky ozve Daneček:

„Stejná je polský a rumunský Cikán v Německách a Jugoslávě nebo Maděrsku. Všechny kradou. Cikán cikání. Tady není žádná práce. Já chci do Polsko. Chci mít práce, žena, dům, jako člověk. Já budu mít jen voda a nekradeš. Mně se kradeš nelíbí.“

Limalo se vrací s novou vodkou.

„Rumunští Cikáni si myslí, že když nejsou doma, můžou se chovat jako prasata. Nevědí, že tam také žijí Cikáni?“

Krátce po prosincové revoluci polské Romky poprvé spatřily ty rumunské – seděly na nádraží Varšava-východ: se zavazadly, s dětmi a špinavé. Bylo jim těch žen líto. Od té doby každý den chodily na nádraží a dělily se s nimi o peníze, které si vydělaly věštěním budoucnosti. Trvalo to skoro rok. Až si polské Romky všimly, že jejich peníze k hladovým dětem nedoputují. V místních směnárnách se směňují za marky. A v tu chvíli varšavští Romové přestali s rumunskými soucítit.

Zoica kradla v bazaru dětské oblečení a hračky. Přišli na ni. Její muž Nica se z toho neštěstí opil. Téměř umrzl v chatrči pod mostem Grota-Roweckého. Romové si po svých lepenicích rozdělili jeho děti, Limalovi o tom řekli. A Limalo, ačkoli předtím Nicu na vlastní oči nikdy neviděl, zařídil skvělou nemocnici. Dohlížel na Nicu tři dny, než se probral. Se Zoicou se nic dělat nedalo. Dostala trest – deset měsíců. Všechno se to stalo před dvěma lety. A teď ve vesnici Recea Limalo potkává Nicu. Ion, Nicův otec: „Limalo! S bratrem tvé matky jsem spal v jednom stanu, když jsme chodili s táborem.“

Velká radost. Scházejí se Romové a gadžové, se kterými se tu žije ve vzájemné shodě. Ion představuje svou rodinu. Z několika synů u stolu pod divokou jabloní sedí jen nemocný Nica. Ostatní odjeli za Karpaty, dělají u Rumunů ozdobnou klem-

přírinu. Ale jsou tu jeho vnuci se ženami a jejich děti narozené v Polsku.

Těm se vede dobře! U Piły potkali bohaté Poláky. Robert a Grażynka mají několik obchodů a motel. Romy zaměstnali, a když se ujistili, že nekradou, půjčili jim byty. Pomáhali Romům, v čem mohli: volali sanitku k porodu, kupovali jim lahvičky a kočárky a křtili děti.

V zimě přijel za bratrance do Piły Nica. Vyhnali ho:

„To jsou naši gadžové.“

Od neštěstí pod mostem se už Nica nevzpamatoval. Sotva mluví, potřebuje léky na srdce. Kdysi musel být rozložitý a silný, teď se k Limalovi hrne jako dítě. Chce se před ním pochlubit nejstarší dcerou Elenou, které právě zaplétá copánky. Elena před ním sedí na posteli pod nízkým dřevěným stropem s rozpuštěnými vlasy. Limalo vytahuje foťák.

Zasahuje Zoica:

„Za fotku chceme dvacet marek.“

Před návštěvou krále si Limalo žehlí oblek a půl hodiny stojí ve sprše. Ion Cioabă bydlí v Sibini, ve velké vile. Za otevřenou brankou se procházejí krocani a vedle schodů stojí busta majitele. Dveře jsou otevřené, protože je vedro. Král chrápe na sofa ve špinavých krátkých kalhotách uprostřed pozlaceného kýče.

Co je to za vládce? Romové nikdy panovníky neměli. Občas se objevil nějaký uzurpátor, kterého si povýšil jeden z rodů na trůn. Ion Cioabă rozdává vizitky s nápisem „král všech Cikánů světa“, ale Limalo to uvádí na pravou míru:

„Může být tak králem Sibině a okolí. Mimo Rumunsko o tom nemůže být ani řeč.“

Panovník, kterého tu opravdu milují, je rumunský král Michal.

Ion z Recei: „To byl krásný muž! Viděl jsem ho, jezdil po vsích.“

Michal se hádal s otcem Karlem, aby i chudí měli z čeho žít. Karel na to: „Chudí ať jdou do práce.“ A tak se Michal oblékl do žebráckých hadrů a nechal se najmout v cihelně nedaleko Recei. Týden míchal hlínu, pak vyvážel hnůj u sedláka. Vrátil se k otci. „Králi, v našem Rumunsku je těžké si vydělat na chleba.“ V romských příbězích ta cihelna občas leží nedaleko Arpasu, Porumbacu nebo Comăna de Jos. Prezident Iliescu není rád, že se dávný monarcha těší takové oblibě. Král Michal odstoupil po válce na nátlak komunistů. Prezident by byl raději, kdyby si Romové zamilovali Iona Cioabu. Byl na jeho korunovaci.

Král ze Sibině se budí. Po chladném „bud' šťasten“ volá vnučku. Limalo zažívá šok – vnučka voní francouzským parfémem, nosí minisukni, ukazuje nohy a výstřih. Na stůl postaví sklenky s nalitou Coca-Colou. Král se převléká na fotku: košile, oblek a pantofle. Vnučka ze skříňky vytahuje žezlo a korunu. To už je jiný Ion Cioabă. Co druhé slovo je „můj lid“. Panovník chce svému lidu pomoci.

„Ať Němci zaplatí za kosti našich blízkých rozeseté po Ukrajině. Když dnes chtějí ze své země vyhnat rumunské Cikány, ať každé rodině dají odškodnění na tři roky dopředu. Jsou snad moje děti zvířata, aby se živily trávou? Až jim Němci zaplatí, přestanou krást a žebrat, každý si koupí dům.“

Král žebrotu nesnáší.

„Cikáni nechtějí pracovat, raději předstírají slepého nebo kulhavého. Copak v Rumunsku není práce? Jsou lesy a v nich lesní ovoce a houby. Všechno to hníje. Jsou byliny, které čekají na nemocné. Poslouchej, Limalo. Řekni v Polsku, aby uzavřeli hranice. A když potkáš žebráka, pošli ho za mnou. Dám mu práci a budu nad ním držet ochrannou ruku.“

Limalo je ohromen. Až z toho není schopen královi naplivat mezi oči. Aby se uklidnil, usedá v kavárně cestou do Făgărașe.

„Danečku, pivo!“

Sedí u püllitru a vzpomíná na otevřenou branku v králově rezidenci.

„Proč nemá gorily? Protože celá policie v Sibini a snad i v Bukurešti nebo snad i pan Iliescu – to je jeho ochranka. On by chtěl ze všech udělat své chudé poddané. Ke komu přijdou, až Polsko uzavře hranice? K panu Cioabovi. A budou se mu klanět a sbírat v lese houby a byliny pro nemocné. On chce, aby jeho národ byl hloupý. Ale já už jsem na to moc chytrý. V Polsku žebráka litují i gadžové i Cikáni. Ale co jde za tou žebroutou? Někdo se stal králem, někdo mafiánem a někdo pohlavěrem. Slabší je tu ztracený. Musí žebrat pro pár bochníků chleba, a zbytek někomu dát. Zatímco silnější se honí a létají za penězi. Za pět marek se klidně vzdají svého tradičního oblečení. Za dvě marky ti budou líbat nohy. Bratr ublíží bratrovi. Cikánky se klidně i kurví, hlavně když si to vypočítají v markách. Víím, o čem mluvím. V Rumunsku to stačí na pár cihlíček. Oni znešvětili jméno Romů. To žádni jiní Cikáni neudělali.“

Limalo se v duchu vrací do rodné Comăny. Co se tam stane? Strýc Goca má měkké srdce, stane se žebrákem. Calo je vykuk, nikomu nepůjčí ani korunu. Nedal ani Danečkovi, ačkoli je to jeho bratranec, a bez peněz polskou hranici nepřejdete. Takže se bulibasou stane určitě Calo. Daneček se v tomhle světě ztratí.

Musí si vybrat svůj dluh. Dva Romové vykradli vily polských gadžů. Propustili je, protože se za ně zaručil, a utekli do Făgărașe. Kauci složil Limalo.

Romský slum na předměstí. Limalo pomalu jede autem kolem lepenic. K okýnkům se tlačí děti a ukazují mu *fuck you*. Ženy plivají. Muži hrozí pěstmi. Limalo k jednomu z nich přistupuje. Za chvíli se vrací.

„Radí mi, abych na peníze zapomněl, nebo si to Danečkův otec odskáče. To jsou Buburozové.“

Daneček: „Mám hlad.“

Limalo: „Tak zajdeme pro housky.“

Sedí na zídce u pekárny. Ve Făgărași. Dva tisíce kilometrů od pekárny je Polsko.

duben 1996